

ИЗПОЛЗВАНЕ НА БАНКОТИ ОТ БЪЛГАРСКИ ЛЕВА В ПЕРИОД ОТ ЧЕТВЪРТ ВЕК, ЕКСПЕРТНА ОЦЕНКА И ДОВЕРИЕ НА ГРАЖДАНИТЕ КЪМ РАЗЛИЧНИ ИНСТИТУЦИИ

доц. Невена Русева

Русенски университет „Ангел Кънчев“, Русе, България,

e-mail: nruseva@uni-ruse.bg

доц. Георги Георгиев

Варненски свободен университет “Черноризец Храбър“, Варна, България,

e-mail: georgi.georgiev@vfu.bg

Катина Кисьова

докторант Русенски университет „Ангел Кънчев“, Русе, България, e-mail:

kkisyova@uni-ruse.bg

Резюме: Статията изследва връзката между дългогодишната употреба на българския лев (последните 25 години от емисиите след 1999 г.) и доверието на гражданите към институциите, които имат правомощия и експертен капацитет да разпознават истински и неистински банкноти. Извършено е емпирично изследване, проведено в периода 22.08.2025 г. – 11.09.2025 г. сред 371 респонденти. В исторически и нормативен контекст изследването откроява и един практически парадокс: експертите криминалисти от МВР рутинно изследват сложни защитени документи с идентични на банкнотите печатни и защитни техники, но по силата на действащото разпределение на компетентности нямат право да изготвят експертизи за истинност на парични знаци. Това води до непълно използване на наличния експертен потенциал и до по-слабо обществено разпознаване на МВР като източник на сигурност.

Ключови думи: експертиза, криминалистика, право, сигурност, експертиза на банкноти

USE OF BULGARIAN LEVA BANKNOTES OVER A QUARTER CENTURY, EXPERT ASSESSMENT AND CITIZENS' TRUST IN DIFFERENT INSTITUTIONS

Assoc. Prof. Nevena Ruseva

University of Ruse “Angel Kanchev”, Ruse, Bulgaria,

e-mail: nruseva@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Georgi Georgiev

Varna Free University “Chernorizets Hrabar”, Varna, Bulgaria,

e-mail: georgi.georgiev@vfu.bg

Katina Kisyova

PhD student University of Ruse “Angel Kanchev”, Ruse, Bulgaria,

e-mail: kkisyova@uni-ruse.bg

Abstract: The article examines the relationship between the long-term use of the Bulgarian lev (the last 25 years of emissions after 1999) and citizens' trust in institutions that have the authority and expert capacity to recognize genuine and counterfeit banknotes. An

empirical study was conducted in the period 22.08.2025 - 11.09.2025 among 371 respondents. In a historical and normative context, the study also highlights a practical paradox: forensic experts from the Ministry of Interior routinely examine complex protected documents with printing and security techniques identical to banknotes, but by virtue of the current distribution of competencies they are not allowed to prepare expert opinions on the authenticity of banknotes. This leads to incomplete use of the available expert potential and to weaker public recognition of the Ministry of Interior as a source of security.

Keywords: expertise, forensics, law, security, currency examination

1. Увод

Парите са едно от най-старите и универсални средства за обмен, което отразява социалните, икономическите и културните отношения в обществото. Те не са просто средство за разплащане, а и символ на доверие между отделните участници в икономическата система. Без това доверие – че парите, които държим, имат реална стойност и ще бъдат приети от другите икономическите процеси биха се парализирали.

В съвременната икономика ролята на парите далеч надхвърля физическата им форма. Те функционират като носител на стойност, мерна единица и средство за натрупване, но най-вече като социален договор, основан на вярата в стабилността на държавата и финансовите ѝ институции. Доверието в паричната система е основен фактор за икономическата сигурност, а нарушаването му – например чрез разпространение на фалшиви банкноти или инфлационни сътресения – може да има дълбоки социални последици.

В този контекст гражданите трябва не само да използват парите, но и да познават техните основни характеристики, за да могат да разпознават сигурни и автентични платежни средства. Именно тук се срещат индивидуалната финансова грамотност и институционалното доверие.

Българският лев е не просто средство за разплащане, а символ на държавността и икономическата независимост на България. Първият лев е въведен през 1881 г., малко след Освобождението, с цел да утвърди финансовата самостоятелност на новата българска държава. През десетилетията левът претърпява редица промени, свързани с историческите, политическите и икономическите процеси в страната – от златния стандарт в началото на XX век до валутния борд, въведен през 1997 г., който и до днес осигурява стабилността на българската парична единица.[2]

Днешният български лев е фиксиран към еврото а след края на 2025г предстои да бъде заменен с евро банкноти. Банкнотите в лева представят видни личности от българската история и култура – от Паисий Хилендарски до Алеко Константинов и Петър Берон.

Визуалният дизайн и високото качество на изработка на банкнотите са не само естетически белег, но и инструмент за защита на финансовата сигурност. Така левът изпълнява двойна функция – като практическо средство за икономически обмен и като символ на общественото доверие в държавата.

Въпреки технологичния напредък и усъвършенстваните методи за защита, фалшифицирането на банкноти остава реален риск за всяка парична система. Макар и сравнително ограничен по мащаб в България, този проблем има сериозни последици – не само икономически, но и психологически. Дори единични случаи на разпространение на неистински пари могат да разклатят доверието на гражданите в сигурността на паричния оборот.

Българската народна банка (БНБ) полага значителни усилия за внедряване на модерни защитни елементи – холограмни ленти, водни знаци, микро текст, променящи се цветове и други иновации, които правят фалшифицирането изключително трудно. Въпреки това, възможността за появата на имитации изисква активна осведоменост на гражданите и умение да разпознават признаците на автентичност.[1]

Не по-малко важен е и въпросът за доверието към източниците на проверка – дали хората разчитат на собствената си преценка, на служители в търговски обекти, на полицията или на банките. Този аспект на общественото възприятие е показателен за степента на институционално доверие в страната и стои в основата на настоящото изследване.

Цел на изследването – да се проучи доверието на гражданите към различни институции при разпознаване на истински и неистински банкноти.

2. Историческа справка и характеристика на българските банкноти

Историята на българските банкноти е тясно свързана с развитието на държавността и финансовата система на България. След Освобождението и приемането на Търновската конституция през 1879 г., една от първите стъпки към икономическа независимост е създаването на Българската народна банка (БНБ) през 1879 г. Първите български банкноти са емитирани малко по-късно – през 1885 г., в номинали от 20 и 50 лева. Те са отпечатани във Виена и носят надпис „Българска народна банка“.[3]

През следващите десетилетия емисионната дейност на БНБ се развива успоредно с икономическите и политическите промени в страната. В началото на XX век левът се обвързва със златния стандарт, което утвърждава доверието в националната валута. След Втората световна война и настъпилите промени в политическата система, визията и символиката на българските банкноти също се променят – отразявайки идеологическите принципи на тогавашната държава.

През 1962 г. е извършена парична реформа, с която старите левове са заменени в съотношение 10:1. По това време започват да се издават банкноти с образи на видни дейци на социалистическото движение и на националната култура. В периода след 1989 г. настъпват нови промени – отразяващи прехода към пазарна икономика и демократични институции.

Особено важен момент в съвременната история на лева е въвеждането на Валутния борд през 1997 г., когато левът е фиксиран първоначално към германската марка, а по-късно – към еврото. С това се поставя началото на новата серия български банкноти, издавана от 1999 г. насам. Тези емисии се отличават с модерни защитни елементи и художествен дизайн, съчетаващ национални културни символи с високотехнологична изработка. В последният четвърт век, в ежедневието си, гражданите на България използват серията издавана след 1999г., което води до очакването да са изградили ясен и осъзнат подход при определяне истинността на банкнотите.

БНБ продължава да обновява серията с цел подобряване на сигурността – най-новите версии на банкнотите са от 2018–2021 г., като всяка нова емисия включва усъвършенствани защити (*транспарентен прозорец, холограмна лента, микро текст, релефен печат и мастила с оптични ефекти*). Тези мерки имат за цел не само да предотвратят фалшификациите, но и да затвърдят доверието на гражданите към националната валута.[6]

Съвременната серия български банкноти включва шест основни номинала – 2, 5, 10, 20, 50 и 100 лева. Всяка от тях е посветена на изтъкната личност от българската история и съдържа индивидуален художествен стил и специфични защитни елементи.

Банкнота от 2 лева – представя портрета на Паисий Хилендарски, символ на Българското възраждане. В дизайна са включени елементи от неговото произведение „История славянобългарска“ и мотиви от възрожденската архитектура. Макар първоначално емитирана като банкнота, от 2015 г. стойността от 2 лева се представя и чрез монета, като банкнотата постепенно се изтегля от обращение.

Банкнота от 5 лева – съдържа изображение на Иван Милев, изтъкнат художник и сценограф. Тя се отличава с червеникав цвят и включва художествени мотиви от българския фолклор. Сред защитните елементи са воден знак с портрета на Милев, прозрачен регистър и холограмна лента.

Банкнота от 10 лева – посветена е на Петър Берон, просветител и автор на „Рибния буквар“. Основният ѝ цвят е син. Визуалните елементи включват изображения на негови научни трудове и образователни символи.

Банкнота от 20 лева – носи образа на Стефан Стамболов, държавник и революционер. Тя е една от най-често използваните банкноти и затова има висока степен на защита: холограмна лента с портрет и герб, променящ цвят мастило, микро текст и осезаем релеф. Основният ѝ цвят е лилав.

Банкнота от 50 лева – изобразява Пенчо Славейков, бележит поет и културен деец. Тя е в оранжев цвят и съдържа множество художествени детайли – включително мотиви от българската литература и изкуство. Отличава се с прозрачен прозорец, метализирана лента и релефен печат, улесняващ разпознаването чрез допир.

Банкнота от 100 лева – най-високият номинал в обращение, посветен на Алеко Константинов – писател, юрист и общественик. Тя е зелена и включва най-модерните защитни технологии: холограмен портрет, 3D ефект при наклон, прозрачен прозорец, оптично променливо мастило и микро текст.

Всяка банкнота има и общи защитни характеристики, като воден знак, защитна нишка, елемент за хора със зрителни затруднения и серийни номера. Дизайнът е създаден така, че да бъде едновременно естетичен, функционален и труден за подправяне.

Българската народна банка (БНБ) е централната емисионна институция на Република България и има ключова роля в гарантирането на стабилността, автентичността и сигурността на паричното обращение. Основана през 1879 г., БНБ е една от най-старите държавни институции в страната и функционира като независим орган, чиято основна мисия е да поддържа стабилността на националната валута – българския лев.

Една от основните функции на БНБ е емисионната дейност, т.е. правото и отговорността да издава и пуска в обращение банкноти и монети. Това включва не само самото производство и контрол върху количеството на парите в обращение, но и определянето на техния дизайн, защитни елементи и технически характеристики. Чрез внимателно подбраните художествени и технологични решения БНБ гарантира, че всяка банкнота е едновременно носител на национална идентичност и трудно подправим платежен инструмент.

Съществена част от дейността на БНБ е свързана и с поддържането на целостта на паричното обращение. Банката организира системно събиране и анализ на данни за движението на банкнотите и монетите в икономиката, следи тяхното физическо състояние и при необходимост изтегля от обращение повредени или остарели емисии.

По този начин се гарантира, че парите, с които гражданите и бизнесът оперират ежедневно, са в добро състояние и с пълна платежна стойност.

Особено важен аспект от мисията на БНБ е борбата с фалшификациите. Банката сътрудничи активно с Министерството на вътрешните работи, прокуратурата и Европейската централна банка за предотвратяване и разкриване на престъпления, свързани с подправяне на български левове и евро. Тя също така провежда обучения и информационни кампании, насочени към касиери, търговски служители и широката общественост, с цел да се повиши осведомеността относно признаците за автентичност на банкнотите.[4]

За да подпомогне гражданите и бизнеса, БНБ публикува на своя официален уебсайт детайлна информация и визуални ръководства за разпознаване на защитните елементи на всяка емисия. Във всеки регионален клон на БНБ съществуват звена, които извършват експертна проверка на съмнителни банкноти, като издават официални заключения относно тяхната автентичност.

Освен това, в рамките на валутния борд, действащ в България от 1997 г., БНБ има отговорността да поддържа фиксирания курс на лева спрямо еврото и да управлява валутните резерви на страната. По този начин се създава висока степен на доверие в стабилността на националната валута, което допълнително укрепва обществената увереност в нейната реална стойност и сигурност.

Обобщено, ролята на БНБ може да се разглежда в три основни измерения:

- Емисионна и контролна функция – издаване, разпространение и изтегляне на банкноти и монети.
- Защитна и експертна функция – осигуряване на автентичността на парите и противодействие на фалшификациите.
- Стабилизираща функция – гарантиране на финансовата и валутната стабилност на страната.

Всички тези дейности имат за цел не само техническото обезпечаване на паричното обращение, но и поддържането на високо обществено доверие в лева – фактор, който е основополагащ за икономическата сигурност и устойчивостта на националната финансова система.

3. Експертно разпознаване на истински и неистински банкноти

Въпреки високото технологично ниво на защита, което Българската народна банка въвежда при производството на националната валута, опасността от фалшифициране на банкноти остава постоянен риск за финансовата система. Поради това в страната е изградена цялостна система за контрол, експертиза и превенция, която включва както институционални механизми, така и методи за индивидуално разпознаване на истински пари от страна на гражданите.

Основната отговорност за гарантиране на автентичността на парите носи Българската народна банка (БНБ), която не само емитира, но и организира процеса по събиране и проверка на съмнителни банкноти. При постъпване на съмнение за фалшиви пари, БНБ извършва експертна оценка чрез специализирани лаборатории, оборудвани с високотехнологична техника за анализ на хартия, мастила, печат и микроструктури.

Паралелно с БНБ, Министерството на вътрешните работи (*МВР*), и по-специално Националният институт по криминалистика и областните структури – Научно-технически лаборатории (*НТЛ*), имат компетентност при разследване на престъпления, свързани с изработване, разпространение и употреба на неистински

банкноти. Експертите на института и областните дирекции на МВР прилагат криминалистични методи за установяване на произхода, начина на изработка и използваните материали при фалшификациите.

Освен тези държавни структури, търговските банки също имат важна роля. Те използват специализирани устройства за идентифициране на неистински банкноти – UV (ултравиолетови) и IR (инфрочервени) лампи, магнитни сензори и детектори за оптически вариращо мастило, с които проверяват всяка постъпила банкнота. При съмнение тя се изтегля от обращение и се изпраща за експертна проверка в БНБ.

Тази многостепенна система на контрол – от касиера до централната банка – е изградена така, че да осигури максимална защита на паричното обращение и да предотврати попадането на неистински пари в икономическия оборот.[7]

Експертите и БНБ препоръчват използването на три основни метода за визуално и тактилно разпознаване, с които дори без използване на специализирано оборудване да е възможна идентификация на неистински банкноти. Основните начини за това са:

- при гледане срещу светлина трябва да се виждат воден знак (*портрет на личността от банкнотата*) и прозрачен регистър, който образува цялостна фигура.
- истинските банкноти имат осезаем релефен печат (*Intaglio*), особено върху текста „Българска народна банка“, портрета и номиналната стойност.
- при наклоняване се наблюдават променящи се цветове и холограмни изображения, които създават 3D ефект и са трудни за имитация.

Допълнителни елементи като микро текст, UV влакна и серийните номера допринасят за сигурността и позволяват експертна оценка на банкнотите.

Въпреки високото ниво на защита, фалшификати продължават да се появяват, макар и в ограничени количества. Най-често се фалшифицират банкноти с по-висока честота на употреба – 20 и 50 лева, тъй като са широко разпространени и позволяват лесно включване в оборота.

Ефективната превенция изисква информираност и правилни действия основно от страна на гражданите. Българска народна банка провежда кампании за обучение на касиери, служители в търговски обекти и представители на финансови институции, но и всеки потребител носи отговорност за познаване на поне основните признаци от истинска банкнота. Така доверието в парите не се основава само на институционални механизми, а и на индивидуална компетентност и бдителност.

Експертното разпознаване на истински и неистински банкноти е комплексен процес, който обединява научни методи, институционален контрол и обществена осведоменост. Благодарение на сътрудничеството между БНБ, МВР и търговските банки, както и на активната информираност на гражданите, може да се поддържа високо ниво на защита на българския лев и стабилно доверие в националната парична система.

Служителите от МВР – експертите криминалисти, които извършват изследване на документи, разполагат с изключително широк спектър от знания и практически умения, насочени към разкриване на подправки и установяване на неистинност. В ежедневната си работа те се сблъскват с огромно разнообразие от документи – лични карти, паспорти, шофьорски книжки, разрешителни, свидетелства за съдимост, удостоверения, служебни баджове, дипломи, свидетелства за регистрация на моторни превозни средства от различни страни в ЕС и дори САЩ и Азия, както и множество други образци. Общото между тях е, че съдържат сложни и разнородни защитни елементи: многоцветен офсетов и инталио печат, микро текст, гиоши орнаменти, фонові растери, UV и IR защиты, метализирани фолиа, перлени и оптически вариращи елементи, лазерни

гравюри, както и персонализация с различни технологии. За да бъде разпозната намесата в такъв документ, експертът трябва да умее да „разпознае“ технологията на изработване, да разграничи характерните белези на оригиналният документ от следите на последващо въздействие и да аргументира това пред органа, възложил експертизата.

Тази работа изисква не само добро познаване на криминалистичната техника, но и постоянна актуализация на знанията за документите, които се въвеждат от национални и чуждестранни институции. Много от документите, които се изследват, са изработени в печатници от висок клас, понякога по международни стандарти, и използват същите или сходни защити, прилагани и в паричните знаци. Въпреки това, в действащата нормативна уредба е налице специфично ограничение – експертите от МВР, които рутинно установяват подправки по сложни защитени документи, нямат право да извършват експертиза на банкноти с цел установяване на тяхната истинност или неистинност. Така се получава парадокс: специалист, който без затруднение различава офсетов от инталио печат, установява липсваща флуоресценция или несъответствие в защитната нишка на документ, формално не може да приложи същия набор от знания върху паричен знак.

Това ограничение не произтича от липса на компетентност, а от разпределението на правомощия между институциите и от специалния режим, с който се третират паричните знаци и защитените ценни книжа. В същото време практиката показва, че именно експертите на МВР първи „установяват“ фалшивите документи, които придружават финансови престъпления, измами и трансгранична престъпност. Те разполагат с микроскопска и видео спектрална апаратура, с референтни образци и с методика за сравнително изследване – тоест с всичко необходимо, за да се даде професионален отговор и по отношение на банкноти. Поради това може да се аргументира, че техният потенциал е по-висок от формално използвания: способни са да работят с комплексни защитни печатни техники, разбират логиката на вграждане на защитните елементи и умеят да документират експертните си изводи в процесуално издържани заключения. Признаването на тази компетентност и разширяването на приложното поле на техните експертизи би повишило бързината и ефективността на разследванията, особено в случаите, когато документните и валутните подправки вървят заедно. Предоставянето им на такъв тип правомощия ще повиши значително и доверието на гражданите в МВР. Липсата на достатъчно доверие е видимо и при установеното изследване. Най-голям дял е доверието не към право охранителните и правоприлагащите органи а към банковите институции.

4. Емпирично изследване за доверие на гражданите към институциите

Описание на изследването:

Изследването е проведено в период от 20 дни от дата 22.08.2025г. до дата 11.09.2025 онлайн сред 343 респондента. В същият период се проведе и изследване със същите въпроси разпечатани на хартия. Изследването с хартиени анкети се проведе в малка общност в населено място с около 1000 души постоянни жители с получени 51 анкетни карти от които 28 са попълнени всички отговори на въпроси. Останалите 23 бр. не са взети при изследването, поради липса на основни данни като възраст. При така проведеното изследване, общият брой респонденти е 371бр.

Обект: гражданите на България.

Предмет: доверието им към различни източници при разпознаване на истински/неистински банкноти.

Метод: Анкета.

Основен въпрос: „На кого имате доверие за проверка дали банкнотата е истинска? (може да се избират повече от един отговор).“

Възможни отговори:

- собствена преценка
- приятел
- касиер
- органите на реда
- банка

Резултати:

Получените резултати са представени на фигура 1 по-долу.

Фигура 1 Резултати от проведено изследване

Диаграмата ясно показва, че гражданите най-често се доверяват на банката, като този отговор е посочен от 308 души, което представлява 83% от всички анкетирувани. Това е изключително висок дял и показва силна обществена увереност в компетентността, професионализма и техническите възможности на банковите институции при разпознаване на истински и неистински пари. Банките се възприемат като най-надеждния източник на проверка, тъй като разполагат с обучен персонал и специализирано оборудване за детекция.

На второ място по доверие е собствената преценка на гражданите – 113 души, или около 30% от участниците, заявяват, че разчитат на собствените си знания и наблюдения при проверка на банкноти. Този резултат може да се тълкува като проява на известна финансова самоувереност и лична компетентност, но също така и като липса на достъп до експертни източници в ежедневието.

Следват органите на реда, на които се доверяват 86 души (23%). Това показва умерено, но не водещо доверие към институции като полицията, които се свързват повече с контрол и санкции, отколкото с експертиза и техническа проверка на пари.

Доверието към касиерите в търговските обекти е сравнително ниско – 72 души (около 19%) са избрали тази опция. Въпреки че касиерите ежедневно боравят с пари, гражданите вероятно не ги възприемат като обучени експерти в разпознаването на фалшификати.

Най-ниска стойност има отговорът „приятел“, посочен от едва 29 души (8%), което е очаквано – близките хора не се асоциират с професионална компетентност в тази област.

Данните показват ясно изразена йерархия на доверие, в която банките заемат недвусмислено първо място, следвани от личната преценка, а останалите източници – органи на реда, касиери и приятели – остават значително по-назад.

Тази тенденция може да се обясни с няколко фактора:

1. Професионализъм и институционална стабилност: Банките се възприемат като институции с висока компетентност, техническо оборудване и нормативна отговорност да защитават паричното обращение.

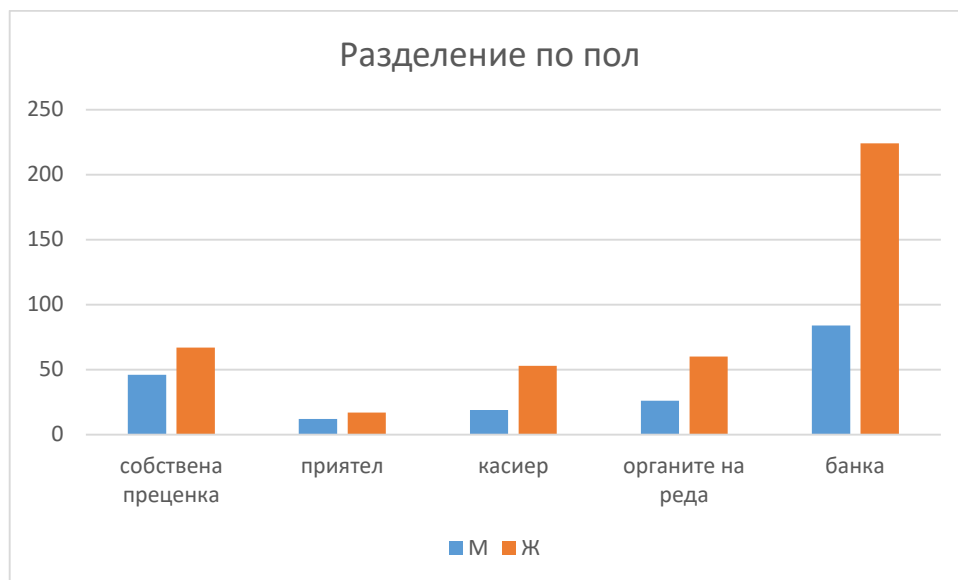
2. Липса на доверие в държавните органи: Ниските стойности при „органи на реда“ могат да се разглеждат като индикатор за ограничено доверие в държавния апарат, когато става дума за експертни, а не за контролни функции.

3. Индивидуална самоувереност: Почти една трета от анкетиранияте разчитат на собствената си преценка, което показва известна финансова грамотност, но може и да прикрива липса на информираност относно реалните признаци на автентичност.

Получените резултати разкриват силно институционално доверие към банковата система, но същевременно и ограничено доверие към други участници в процеса на контрол – особено към органите на реда и касиерите. Това насочва към необходимост от повишаване на обществената информираност и обучение на гражданите, за да могат те по-уверено и компетентно да разпознават признаците на истински банкноти.

Също така, изследването потвърждава, че доверието в банките е не просто технически, а социален показател за стабилност на финансовата система – когато хората вярват, че банките могат да разпознаят фалшификати, те всъщност изразяват доверие към цялата институционална рамка, поддържаща стойността на българския лев.

Следващата фигура 2 представя разпределението на отговорите по пол, като показва различията в доверието на мъжете (М) и жените (Ж) към различните източници за проверка на автентичността на банкнотите.

Фигура 2 Разпределението на отговорите по пол

Макар общите тенденции да се запазват, се наблюдават съществени различия между половете по отношение на степента и ориентацията на доверие.

И при двата пола банките остават безспорният лидер по доверие, но резултатите показват отчетливо превъзходство сред жените. Жените значително по-често избират банката като сигурен източник – над два пъти повече в сравнение с мъжете. Това може да се тълкува като проява на по-високо институционално доверие и стремеж към сигурност при финансовите решения. Жените традиционно проявяват по-предпазливо отношение към рискови ситуации, което вероятно обяснява и по-силната им ориентация към официални и професионални източници на информация.

Мъжете също се доверяват на банките, но в по-малка степен, което може да е свързано с по-висока склонност към самостоятелна оценка и самоувереност в преценката им.

При мъжете се наблюдава по-висок дял на доверие към собствената преценка в сравнение с жените. Това може да бъде обяснено с по-силно изразено чувство за лична компетентност и независимост в решенията. Жените от своя страна в по-голяма степен се доверяват на институционални авторитети (*банка, органи на реда*), отколкото на собствената си интуиция.

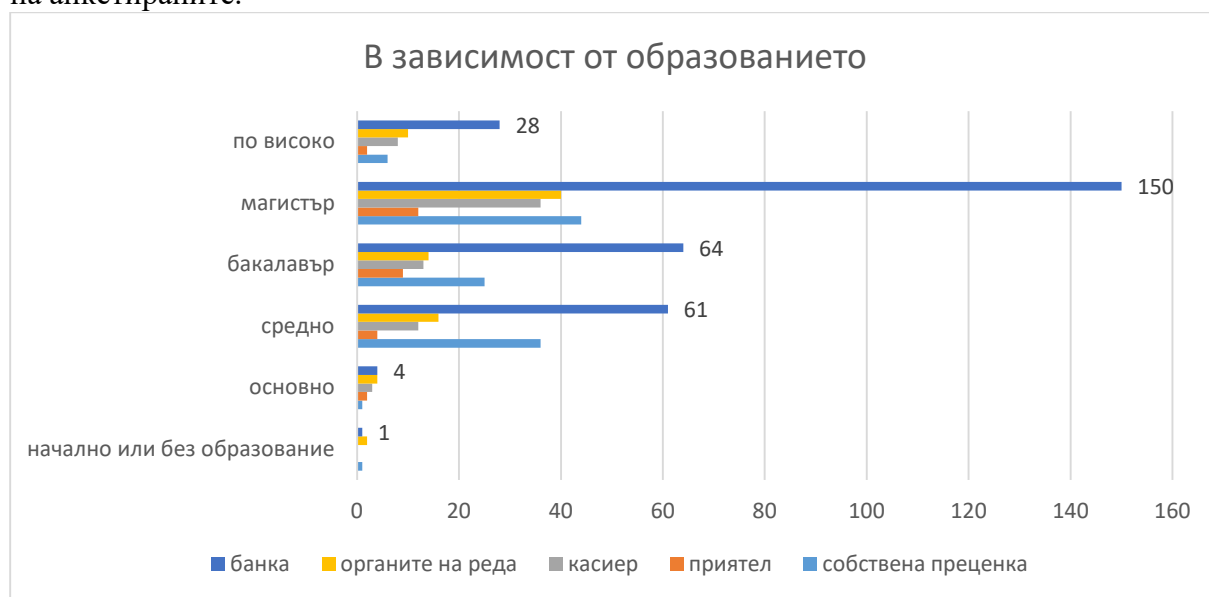
Тази разлика може да отразява полово обусловени модели на поведение – мъжете са по-склонни да разчитат на личен опит и наблюдение, докато жените търсят външно потвърждение от експерти.

При двете групи се наблюдава сходна тенденция, но с лек превес на жените. Жените по-често се доверяват както на касиери, така и на органите на реда. Това вероятно се дължи на по-висока чувствителност към институционални норми и авторитет, както и на по-силно изразено усещане за сигурност при взаимодействие с официални лица.

Мъжете, обратно, показват по-резервирано отношение към тези източници на проверка, което съответства на по-голямата им склонност към индивидуална оценка.

И при двата пола тази категория Доверие към приятели е с най-ниски стойности, но отново жените леко преобладават. Това може да се обясни с по-силна социална ангажираност и доверие в междуличностните отношения, характерни за жените, макар че като цяло този вариант остава крайно незначителен в сравнение с останалите източници.

На фигура 3 е представено разпределението на доверието към различни източници при проверка на автентичността на банкнотите в зависимост от образованието на анкетираните.

Фигура 3 Разпределение на доверието към различни източници при проверка на автентичността на банкнотите в зависимост от образованието

Данните показват ясна и последователна тенденция – с повишаване на образователното равнище нараства доверието към банковите институции и намалява доверието към неформални източници като приятели или лична преценка.

Лица с висше образование (бакалавър, магистър, по-високо)

Респондентите с висше образование представляват най-голямата група в извадката и показват силно изразено доверие към банките.

Магистрите са най-категорични — 150 души (над 80% от тази група) избират банката като основен източник на сигурност при съмнение в истинността на банкнота.

Бакалаврите и лицата с по-висока степен също следват същия модел – предпочитат банките пред всички останали варианти.

Това може да се тълкува като резултат от по-висока финансова и институционална култура, характерна за по-образованите групи. Хората с висше образование по-добре разбират ролята на БНБ и банковия сектор в системата на финансов контрол и затова демонстрират висока степен на доверие към тях.

Интересен момент е, че при тези групи доверието към органите на реда и касиерите също е умерено, но остава значително по-ниско в сравнение с това към банките. Това показва, че образованите граждани правят ясна разлика между институционален експертен контрол (*банка*) и институционален надзор (*полиция*).

2. Лица със средно образование

Респондентите със средно образование показват по-разпределено доверие между различните категории. Около 61 души от тази група избират банката, което е доминиращият отговор, но делът на тези, които се доверяват на органите на реда или на собствената си преценка, е осезаемо по-висок в сравнение с висшистите.

Това може да се обясни с по-прагматично и емпирично мислене, основано на личен опит, а не на институционална осведоменост. Част от анкетираните със средно образование вероятно възприемат касиерите и органите на реда като по-достъпни и познати фигури в ежедневието, в сравнение с банковите служители.

3. Лица с основно или по-ниско образование

При респондентите с основно или начално образование ясно личи по-ниска степен на институционално доверие. Само четирима души с основно образование и едно лице без образование избират банката, докато останалите по-често посочват собствената си преценка или външни източници като приятел или касиер.

Тези резултати могат да се свържат с ограничен достъп до финансова информация и по-ниска финансова грамотност, което затруднява осъзнаването на ролята на БНБ и банките в системата на парично обращение. Възможно е и по-ниското образование да корелира с по-слаба склонност към доверие в официални институции и по-силна зависимост от личен опит и социална среда.

5. Заключение

Проведеното изследване относно доверието на гражданите в процеса на разпознаване на истински и неистински банкноти разкрива няколко ясно изразени тенденции, които очертават спецификата на обществените нагласи и нивото на институционално доверие в България.

На първо място, банките се утвърждават като безспорен лидер по доверие. Повечето респонденти – над 80% от всички анкетирани – заявяват, че биха се доверили именно на банков служител при съмнение за автентичността на банкнота. Това показва, че гражданите възприемат банките като професионален и компетентен източник, който

разполага с нужните технически средства и експертиза за проверка на пари. Високото доверие към банките може да се разглежда и като индикатор за стабилността на финансовата система и доброто институционално позициониране на банковия сектор в общественото съзнание.

На второ място, сравнително малък дял от участниците се доверяват на органите на реда. Макар те да имат роля в контрола и ежедневния контакт с парите, гражданите не ги възприемат като експерти в областта на фалшифицирането. Това поставя въпроса за по-добра координация между институциите и за възможността за повишаване на доверието на обществото към право охранителните и правоприлагащите органи.

Трето, данните показват, че демографските фактори – пол и образование – оказват съществено влияние върху доверието. Жените демонстрират по-висока склонност да се доверяват на институционални и официални източници (*банки, органи на реда, касиери*), докато мъжете по-често разчитат на собствената си преценка. Това различие отразява различни модели на поведение: жените се стремят към сигурност и потвърждение от експерти, докато мъжете показват по-висока самоувереност и независимост в оценката.

Образованието също се откроява като силен фактор за поведението. С увеличаването на образователното равнище нараства доверието към банките и институциите, а намалява разчитането на лична преценка и неформални източници като приятели или познати. Хората с висше образование показват най-висока степен на институционално доверие и най-ниска склонност да се осланят на интуицията или чуждо мнение. Обратно, при лица с по-ниско образование преобладава личната оценка и ограничената осведоменост за защитните елементи на банкнотите.

Обобщено, резултатите потвърждават, че доверието в паричната система и способността за разпознаване на истински банкноти са пряко свързани с нивото на информираност и финансовата култура на населението. Високата степен на доверие към банките е позитивен сигнал за стабилността на институциите, но в същото време ниското доверие към други участници (*органите на реда*) разкрива необходимост от по-широки образователни и информационни кампании. Съществен принос в доверието към органите на реда би дало оправомощаването им да извършват експертизи на банкноти от различна валута. Това не само ще повиши стойността на служителите от експертно – криминалистичните сектори, но и в Министерството на вътрешните работи като цяло.

В заключение може да се каже, че доверие, знание и институционална сигурност са трите основни стълба, върху които се гради общественото усещане за стабилност на паричното обращение. Поддържането и укрепването на това доверие е стратегически приоритет не само за банковия сектор, но и за цялата система за сигурност в държавата.

Използвана литература:

1. (Българска народна банка, 2005 г.) Българска народна банка. (2005 г.). Наредба № 18 от 20 октомври 2005 г. за контрол на качеството на банкнотите и монетите в паричното обращение (в сила от 31 март 2006 г.). София: Българска народна банка.

2. (Българска народна банка, 2023 г.) Българска народна банка. (2023 г.). Стандарт за разпознаване на български банкноти (Заповед № БНБ-06806/18.01.2023 г. на заместник-управителя, ръководител на управление „Емисионно“, в сила от 1 февруари 2023 г.). София: Българска народна банка.

3. (Българска народна банка, н.д.-а) Българска народна банка. (н.д.-а). Статистика за банкнотите и монетите в обращение. Достъп онлайн:

<https://www.bnb.bg/NotesAndCoins/NACStatisticsNC/index.htm> (достъп на 23 ноември 2025 г.).

4. (Българска народна банка, н.д.-б) Българска народна банка. (н.д.-б). Защитни елементи на българските банкноти в обращение. Достъп онлайн: https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/po_im_money_sec_bg.pdf (достъпно на 23 ноември 2025 г.).

5. (Съвет на Европейския съюз, 2022 г.) Съвет на Европейския съюз, Генерален секретариат. (2022 г.). Публичен регистър на автентични документи за пътуване и самоличност онлайн (PRADO): Речник на техническите термини, свързани със защитните елементи и документите за сигурност (по азбучен ред) (Документ № 12344/22). Достъп онлайн: <https://www.consilium.europa.eu/prado/bg/prado-glossary/prado-glossary.pdf> (достъпно на 23 ноември 2025 г.).

6. (De Heij, 2007) De Heij, H. (2007). Обществена обратна връзка за по-добър дизайн на банкноти 2. DNB Occasional Studies, 5(2). De Nederlandsche Bank, Амстердам, Нидерландия. Достъп онлайн: https://www.dnb.nl/media/3nnolrci/200709_02_-_public_feed_back_for_better_banknote_design_2.pdf (достъпно на 23 ноември 2025 г.).

7. (Kaiser & Lusardi, 2024) Kaiser, T., & Lusardi, A. (2024). Финансова грамотност и финансово образование: Общ преглед. Дискусионен документ на IZA № 16926, Институт по икономика на труда (IZA), Бон, Германия. Достъпно онлайн: <https://www.iza.org/publications/dp/16926> (достъпно на 23 ноември 2025 г.).